

OROSZORSZÁG ÉS A KÖZEL-KELET KAPCSOLATRENDSZERE, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A TŐKEÁRAMLÁSOKRA

SZIGETVÁRI TAMÁS

A tanulmány Oroszország és a Közel-Kelet országainak kapcsolatával, ezen belül is kiemelt módon a két fél közötti tőkeáramlásokkal foglalkozik. A Közel-Kelet hagyományosan – és tanulmányunkban is – az Egyiptomtól az Arab-félszigeten át Iránig terjedő térséget öleli magában, az elemzés a térség orosz szempontból is jelentős országait vizsgálja részletesebben. Oroszország a vizsgált országok többségében jelen van mind termékeivel, mind beruházásaival, míg befektetőként az olajexportból jelentős bevétellel és felhalmozott tőkével rendelkező Öböl-menti arab országok jelennek meg Oroszországban.

1. Orosz jelenlét a Közel-Keleten

Oroszország számára a Közel-Kelet a 19. század közepe óta stratégiai jelentőséggel bírt. A Szafavida Perzsiával már a 16-17. században együttműködött a közös ellenféllel, az Oszmán Birodalommal szemben, később azonban az oroszok egyre inkább hódítóként jelent meg. A Kaukázus és Közép-Ázsia bekebelezésével fokozatosan Perzsia (a mai Irán) területe került az oroszok érdeklődésének homlokterébe. A geopolitikai rivalizálást az angolokkal a 20. század elején az 1907-ben aláírt Angol-Orosz Egyezmény rendezte, melynek értelmében Perzsia északi része orosz érdekövezet lett, déli része angol, míg középen egy semleges övezet jött létre. Az egyezmény létrejöttét a növekvő német jelenlét (Bagdad-vasút) indokolta. Az I. világháborút követően az Oszmán Birodalom szétbomlása a britek és franciák térnyerését eredményezte a Közel-keleten, ugyanakkor a újonnan létrejövő független Törökország és Irán élénk gazdasági kapcsolatokat folytattak a Nyugattól elszigetelt Szovjetunióval.

A II. világháborút követően Nagy-Britannia térségbeli jelenléte és jelentősége fokozatosan csökkent, a közel-keleti geopolitikai tér átalakult: a hidegháború éveiben a Közel-Kelet a szovjet-amerikai vetélkedés egyik központi terepévé vált. Eleinte Egyiptom került a szovjet figyelem középpontjába. A szuezi válság idején a szovjetek Egyiptom mellé álltak, míg Izraellel szemben egyre ellenségesebbé vált a politikájuk, amivel tartósan elnyerték az arab államok szimpátiáját. A szovjetek igyekeztek ezt kihasználni, és megerősíteni térségbeli jelenlétüket. Ezért, bár a nyílt konfliktus az arab országok és Izrael között nem volt érdekük, a feszültség fenntartása számukra mindig is előnyös volt.

A Szovjetunió az iparosításban, az infrastruktúra kiépítésben, és a hadsereg fejlesztésében is támogatást nyújtott a baráti arab országoknak. (Senkovich, 2013a) A térségbeli országok közül így elsősorban a konfliktusban közvetlenül érdekelt Szíriával sikerült

szoros kapcsolatot kiépíteni az ötvenes évek végétől. Irakkal az 1958-as katonai hatalomátvétel után javult meg a kapcsolat, és a kilencvenes évekig a szovjetek egyik legszorosabb szövetségese maradt a térségben. Egyiptom Gamal Abdel Nasszer idején szintén szoros együttműködésben állt a szovjetekkel, bár az el-nem-kötelezettségére büszke és a pánarab egységet szem előtt tartó Nasszer igyekezett a túlzott függőséget elkerülni. Nasszer halálát követően, Anvar Szadat elnöksége alatt elkezdődött Egyiptom nyugati re-orientációja, és a szovjet kapcsolatok leépítése. Irán az 1945-46-ban a szovjetek támogatásával megkísérelt sikertelen kommunista hatalomátvételt követően az amerika-barát anti-kommunista blokk szilárd tagja lett. A kommunista-ellenes irányultság az 1979-es forradalmat követően is fennmaradt. Szaúd-Arábia és az öbölmenti arab országok (a továbbiakban GCC államok)¹ a brit védnökség megszűntével az USA közeli szövetségeseivé váltak, így a szovjetekkel nem álltak szoros kapcsolatba. Kuvait kivételével a többi GCC állam a nyolcvanas évek végéig a diplomáciai kapcsolatot sem vette fel a Szovjetunióval.

A kilencvenes években erőteljesen visszaestek a kétoldalú kapcsolatok. A térségből történő „visszavonulás” már az 1989-es afganisztáni kivonulással elkezdődött, majd a Szovjetunió szétomlásával és Oroszország elhúzódó tranzíciós válságával a befolyása és az érdekeltségei még inkább visszaestek a Közel-Keleten. Az 1990-es kuvaiti megszállása kapcsán elítélte korábbi szövetségését, Szaddam Husszeint. A kétezres évektől Oroszországnak, gazdasági felemelkedésével párhuzamosan megnőtték regionális (és globális) ambíciói, így ismét felértékelődtek számára a térség országai. Igyekeztek a korábbi jelentős partnerek (Szíria, Irak, Egyiptom, valamint az észak-afrikai régióból Líbia és Algéria) esetében újjáéleszteni a kapcsolatokat, illetve ezzel párhuzamosan az öböl-menti arab országok piacaira is belépni. Irán esetében szintén ügyesen ki tudta használni, hogy a komolyabb szankciók megakadályozásáért cserébe kedvező lehetőségekhez juthatott.

Oroszország számára egyértelműen megnőtt a Közel-Kelettel fenntartott gazdasági kapcsolatok súlya és jelentősége. Ugyanakkor a közel-keleti térség geopolitikailag rendkívül érzékeny, stratégiai is fontos terület, így a térség országaival (Egyiptom, Izrael, Szíria, Irak, Irán) fenntartott kapcsolatok jóval túlmutatnak gazdasági jelentőségükön. A közel-keleti konfliktusok és érdekek bonyolult rendszert alkotnak, amelyben a résztvevő (helyi és külső) szereplők közötti érdekrendszer olykor nagyon bonyolult hálózatot alkot. A Szíriával történő együttműködés befolyásolja az Izraelhez fűződő kapcsolatokat, az Iránnal történő fokozottabb együttműködés ronthatja a GCC államok felé történő nyitás esélyeit, stb. A Közel-Kelet stratégiai jelentősége jelentős részben óriási szénhidrogén-készleteinek köszönhető. Oroszország számára ez az együttműködés lehetőségét is magában foglalja, ugyanakkor a térség országai (potenciális) riválisai is.

A 2011-ben a térségen átsöprő „arab tavasz” sok tekintetben átalakította a régió erőviszonyait. A közel-keleti feszültségek általában az olajárak emelkedéséhez vezetnek, ami az olajexportőr Oroszországnak többnyire előnyös, ráadásul a fegyvereladások

¹ A GCC a térség arab államainak integrációja, Szaúd-Arábia mellett Kuvait, Bahrein, Katar, az Egyesült Arab Emírátsok és Omán alkotják,

szempontjából is kedvező lehet. Az arab tavasszal ugyanakkor eltűnt a világi, autoriter vezetők jó része, akikkel az oroszok korábban jó kapcsolatot ápoltak (Ben Ali, Kaddafi, Mubarak, de Aszad pozíciója is veszélybe került). Oroszország amerikai és nyugati konspirációt sejt a közelmúlt eseményei mögött, ami jelentősen befolyásolta a változásokra adott reakcióit is (Cohen, 2012). Az Iszlám Állam erősödése azonban új, korábban nem létező érdekszövetségeket is létrehozott a Közel-Keleten.

2. Tőkeáramlás

Az Oroszország és a Közel-Kelet közötti tőke (FDI) áramlás a nemzetközi (és orosz) statisztikai adatok alapján nem különösebben jelentős. Több ország (pl. Irán, kisebb GCC országok) nem is szerepelnek a statisztikában, mivel esetükben nem volt a statisztikák szerint tőkeáramlás.

1. ábra: Orosz tőke (flow és stock) nagysága a közel-keleti országok esetében, millió dollár

	Bejövő FDI			Kivitt FDI		
	Flow	Flow	Stock	Flow	Flow	Stock
	2007	2012	2012	2007	2012	2012
Irak	-	-	-	-	1	114
Szíria	-	-	2	-	-	-
Izrael	-	37	181	50	86	-
EAE	11	19	165	902	93	534
Egyiptom	-	-	24	2	7	61
Szaúd-Arábia	-	-	1	-	-1	-

Forrás: UNCTAD (http://unctad.org/Sections/dite_fdistat/docs/webdiaeia2014d3_RUS.pdf)

Ha azonban alaposabban vizsgáljuk az Oroszország és az egyes térségbeli országok közötti tőkekapcsolatot, akkor igen élénk és szerteágazó aktivitást tapasztalhatunk. A térség szinte minden országában jelen vannak a jelentősebb orosz energetikai cégek, de az infrastruktúra-fejlesztésben és több más ágazatban is találkozhatunk velük. A GCC országok pedig az utóbbi időszakban jelentek meg az orosz tőkepiacon befektetőként.

A következőkben áttekintjük az egyes régióbeli országok és Oroszország gazdasági relációját, ezzen belül kiemelten a befektetési kapcsolatokat és az azokat meghatározó fontosabb tényezőket.

2.1. Egyiptom

Egyiptom a Közel-Kelet egyik meghatározó politikai szereplője, így a Szovjetunió és később Oroszország is kiemelt figyelmet fordított a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésére. Az arab tavasz következményeként hatalomra került iszlamista kormányt puccsszerűen megbuktató új rendszer, amelyet hatalomra kerülésének módja miatt az Egyesült Államok és az európai államok is csak mérsékelten támogatnak, különösen fontos partnert lát Oroszországban. Az Abdel Fatah asz-Szisi egyiptomi és Vlagyimir Putyin orosz elnök

közötti személyes jó viszony előmozdítja a két ország között megélénkülő gazdasági kapcsolatokat. (Naumkin, 2015) Oroszország a kapcsolatok élénkítésével jelezni kívánja, hogy továbbra is jelentős tényező a térségben.

A kétoldalú kereskedelem szintén felélénkült a két ország között: Oroszország hagyományosan Egyiptom egyik legjelentősebb búzaszállítója, míg Egyiptom agrárexportját az EU-orosz szankciók élénkítették meg. (The Cairo Post, 2015) A kereskedelem aszimmetriájára utal ugyanakkor, hogy a 3,2 milliárdos orosz exporttal mindössze 340 millió dollárnyi egyiptomi kivitel áll szemben. A szolgáltatáskereskedelem és a turizmus azonban némileg enyhíti ezt a deficitet, 2010-ben 3 millió orosz turista látogatott Egyiptomba (azóta az egyiptomi események miatt visszaesett a számuk, bár az orosz turisták által preferált tengerparti üdülőhelyek továbbra is látogatottak) (Al-Naggar, 2015). A fegyver és hadianyag-szállítások is szóba kerültek a két ország között: bár hagyományosan az USA a fő hadiipari beszállítója Egyiptomnak, az USA az új egyiptomi politikai rendszer negatív megítélése miatt korlátozta eladásait. Egyes vélemények szerint az orosz fegyvereladási tárgyalások is inkább az amerikaiak „megijesztésére” szolgálnak. (Yeranian, 2015).

Kirill Dmitriev, az Orosz Beruházási Alap vezetője szerint Egyiptom az egyik legjelentősebb közel-keleti partner. Az orosz beruházások értéke Egyiptomban 2015-ben elérte a 7 milliárd dollárt (Cairo Post, 2015). Az orosz vállalatok legjelentősebb beruházási területei az erőmű-építés, a turizmus, a mezőgazdaság és a logisztika. Az egyiptomi beruházások támogatására Oroszország és Egyiptom közös alapot hozna létre.² Jelenleg az egyik legjelentősebb napirenden lévő projekt a Dabaa-i atomerőmű, melynek építéséről szóló tárgyalások a megállapodás előtt állnak. Az erőmű a Közel-Kelet egyik legnagyobb atomerőműve lesz. Egyiptom a nyolcvanas években a Csernobili katasztrófa hatására állította le atomerőmű programját, majd 2006-ba jelentették be a folytatást (Yeranian, 2015).

A WND (West Nile Delta) földgáz-kitermelési beruházás jelenleg a legjelentősebb külföldi közvetlen tőkebefektetés Egyiptomban, a British Petrol és az orosz tulajdonú DEA 12 milliárd dollár investál a projektbe. A mező 5000 milliárd köbméter földgázt rejt, és 2017-re tervezik a termelés elindítását. A BP részesedése 65% a DEA-é 35%. A DEA-t a német RWE adta el a luxemburgi LetterOne mögött álló orosz Alfa Csoportnak (Mihail Fridman) (Middle East Online, 2015).

2.2. Izrael

Izrael és Oroszország között a hidegháborút követően alakult ki gazdasági kapcsolat, hiszen a szovjet időszakban a két fél nem állt diplomáciai kapcsolatban sem. A politikai kapcsolatok a későbbiekben sem váltak felhőtlennek, hiszen Oroszország katonai eszközöket és fegyvereket szállított Szíriának és Iránnak, és támogatta a palesztinokat az ENSZ-ben. Az ellentétek mellett sok területen nagyon hasonló érdekei voltak/vannak a két országnak, ilyen például az iszlám extremismus és terrorizmus elleni küzdelem. Tovább színesítették a kétoldalú viszonyt a Szovjetunióból/Oroszországból érkező kivándorlók, akik jelentős, milliós kisebbséget alkotnak Izraelben.

² http://rdif.ru/Eng_fullNews/1249/

De a komplex és terhelt viszonyrendszer ellenére a kétoldalú gazdasági kapcsolatok dinamikusan fejlődnek. Oroszország fontos piaca az izraeli termékeknek (az éves kereskedelem 3 milliárd dollár körüli). Az egyik legjelentősebb export-szektor a hadiipar, egy 2010-es megállapodásnak köszönhetően Izrael 100 millió dollár értékben 50 drónt szállít Oroszországnak (TSG IntelBrief, 2013). Aggodalomra adhat okot Izraelnek ugyanakkor az, hogy az Oroszországnak eladott izraeli technológia esetleg rossz kezekbe (ellenséghez) kerülhet. Az árukereskedelem mellett a szolgáltatás-kereskedelem is jelentős, az évi fél millió orosz beutazó Izraelben az USA után a második legjelentősebb turizmus-partnerré teszi Oroszországot.

A tőkebefektetések esetében kölcsönösen aktívak a két ország befektetői a másik országban. 2012-ben a Catalyst III, Izrael egyik vezető befektetési alapja hozott létre az orosz állami Rusnano-val közös alapot 200 millió dolláros alaptőkével oroszországi nanotechnológiai kutatás-fejlesztési tevékenységek és üzleti lehetőségek támogatására (TSG IntelBrief, 2013). További együttműködést jelent a Skolkovo Foundation és az Ariel Egyetem közös vállalkozása, amely orosz és izraeli high-tech cégek együttműködésének és közös technológiai projektek megvalósításának elősegítésére jött létre. Az energetikában és katonai területen is több közös fejlesztés zajlik (pl. drónok). Izrael jelentős beszállítója, és egyben technológiai segítője az orosz repülőgépiparnak.

A Gazprom szeretne részt venni a Kelet-Mediterrán medencében felfedezett olaj- és gázincs kiaknázásában. A Szíriához, Izraelhez, Libanonhoz, Ciprushoz és a Gázai Övezethez tartozó mező 3600 milliárd köbméter földgázt, és 1,7 milliárd hordó kőolajat tartalmaz. Izrael a Tamar mezőt 2014-ben, a nagyobb Leviathan mezőt pedig 2017-től kezdi feltárni. A termelés 40%-át tervezik exportálni. Egyelőre kérdéses, hogy ezt – esetleg Ciprussal közösen – gázvezeték, Törökországon keresztül tegyék-e (ami politikailag bonyolultabb), vagy LNG formájában. Az oroszok érdekeltek a kitermelésben, a Ciprussal fennálló szoros kapcsolatnak köszönhetően a Gazprom jó eséllyel be tud kapcsolódni a termelésbe (UPI, 2014). Mahmud Abbasz, a Palesztin Hatóság vezetője 2014 januárjában Moszkvában tárgyalt a Gáza Övezethez tartozó részről, ami egy 1 milliárd dolláros ügyletet jelenthet. A helyzetet nehezíti, hogy a Gáza Övezet felett a Hamasz gyakorolja a hatalmat, így kérdéses, hogy az Abbasszal kötött megállapodás mennyiben realizálható (u.o.).

2.3. Szíria

Szíria négy évtizede Oroszország egyik legfontosabb szövetségesének számít a térségben, így a kétoldalú gazdasági kapcsolatok komoly múltra tekinthetnek vissza. A kilencvenes évek gyenge intenzitású időszaka után a putyini érában ismét szorosabbá váltak a szálak. 2005-ben Oroszország elengedte a szíriai tartozások háromnegyedét, 10 milliárd dollár értékben. Cserébe Oroszország kedvező üzleti lehetőségekhez jutott Szíriában, az energetikában a közlekedésben és más területeken (Wentworth, 2015).

Az arab tavasz áttérjedése Szíriára kedvezőtlenül érintette Oroszországot. Líbiában Kaddhafi bukásával 10 milliárd dollárnyi szerződése, 4 milliárdnyi fegyverüzlete veszett el Oroszországnak, és ezt el akarták kerülni Szíria esetében. Oroszország 2007 és 2010 között közel 5 milliárd dollárnyi fegyvert adott el Szíriának (a 2003 és 2006 közötti időszak dupláját) (Borshchevskaja, 2013). Szíriával jelenleg is 4 milliárd dollárnyi aktív

fegyverüzlete van Oroszországnak, többek között Mig-29-es repülőket, Pantsir föld-levegő rakétákat és tüzéségi rendszereket rendelt Szíria. Emellett Szíriában, Tartusban van Oroszország egyetlen földközi-tengeri haditengerészeti bázisa.

Szíriában összességében mintegy 20 milliárd dollárnyi orosz tőkeállomány volt 2009-ben, a beruházások nagy része szorosan kötődik az Aszad-rendszerhez (Amos, 2011). Az Aszad-rendszer hatalmon maradása érdekében az orosz kormány jelentős pénzösszegeket juttatott Szíriába (a hadsereg és a kormányhoz hű erők fizetésére), hiszen az EU Szíria elleni olajembargója miatt az Aszad-rendszer elesett egyik fő bevételi forrásától (Borshchevskaja, 2013). A szíriai felkelés 2011-es kitörésekor ráadásul mintegy 100 ezer orosz állampolgár élt Szíriában, akik hamar a fegyveres lázadók célkeresztjébe kerültek.

A Szojuznyeftgaz 2013 decemberében írt alá egy 25 évre szóló megállapodást az Aszad-kormánnyal, melynek értelmében a szír parti vizek egy jelentős részén kizárólagos jogot kap gázkitermelésre (UPI, 2014). Az oroszoknak ezzel sikerült megvetniük a lábukat a perspektivikus Levantei medencében, márpedig az itteni források az európai diverzifikációnak is egyik lehetőségét jelentik.

2.4. Irak

Irak az ötvenes évek végétől vált jelentős partnerévé a Szovjetuniónak. A szovjetek részt vettek az olajkitermelés fejlesztésében, erőmű-építésekben, és a hadsereg fejlesztésében, valamint technológiai és pénzügyi segítséget is nyújtottak Iraknak. A kilencvenes években az orosz gazdaság visszaesése, és az Irakot sújtó ENSZ szankciók miatt csökkent a kétoldalú kapcsolatok jelentősége. A kétoldalú kereskedelem volumene az ENSZ szankciókat megelőzően 2 milliárd dollár felett volt, a kilencvenes évek végére viszont 150 millió dollárra esett vissza. Oroszország küzdött az Irakot sújtó gazdasági szankciók enyhítéséért, így próbálva jobb pozícióba juttatni a potenciális iraki beruházásoknál vállalatait. Az utóbbi időben a kétoldalú kereskedelmi kapcsolatok növekedni kezdtek, és Irak ismét jelentős kereskedelmi partnerre vált a régióban. Ez persze még mindig messze elmarad a lehetőségektől, az iraki importkorlátozások (pl. acél-termékekre, így az olaj- és gázcsövekre) is akadályozzák fontos orosz termékek piacra jutását (Oskarsson – Yétiv, 2013, 387.o.).

A kilencvenes években a szankciók ellenére néhány orosz vállalatnak sikerült dinamikusan növelnie a jelenlétét az iraki piacon (például Lukoil, Zarubeznyeft, Tatnyeft, Szojuznyeftgaz, Kamaz). 2000-ben összességében mintegy 20 milliárd dollárnyi megrendelés-állománya volt az orosz vállalatoknak (u.o.). A 2003-as amerikai katonai beavatkozást követően felértékelődött az amerikai gazdaság jelenlét Irakban, az oroszok egyre nehezebben jutottak megrendelésekhez. A helyzet Nuri al-Maliki 2009-es moszkvai látogatását követően némileg javult az orosz cégek szempontjából, de Irak továbbra is nehéz befektetési terep. A politikai helyzet nem rendeződött, a belső ellentétek és az északi országrészben az Iszlám Állam tevékenysége akadályozza a gazdasági környezet normalizálódását.

A vállalatainak remélt kedvezőbb pozíció érdekében Oroszország 2008-ban leírta Irak 12,9 milliárd dolláros adósságának 93%-át, ezzel párhuzamosan 4 milliárd dollárnyi orosz beruházást ígértek (Korsunskaya, 2008). Az erről szóló megállapodást 2012-ben alá is

írták, elsősorban a katonai hardver és az energetikai területére fókuszálva. Szintén a tárgyalások eredményeképpen 2009-ben gázvezeték-építési, valamint erőmű-modernizációs és új erőmű építési megbízásokat kaptak orosz vállalatok.

A Lukoil a Szaddam-időszakban elnyert az igen gazdag dél-iraki Nyugat-Kurna lelőhelyen egy 3,7 milliárd dolláros megbízást. Szaddam bukása után, hosszú bizonytalanságot követően sikerült megmentenie az érdekeltségeit, 2009-ben a norvég Statoil-lal közösen ismét elnyerte a kitermelési tendert a Nyugat-Kurna 2 lelőhelyen (a Nyugat Kurna 1 az Exxon-Mobile és a Shell 50 milliárdos ügylete lett). 2012-ben a Statoil eladta 18.75%-os részesedését a Lukoilnak, így az orosz cég 75%-os tulajdonos lett, míg 25% az iraki állam kezében van. A szerződés 20 éves időtartamra szól, további 5 éves hosszabbítási lehetőséggel. 2013-ig 5 milliárd dollárt fektetett be a Lukoil, a teljes beruházási igény 30 milliárd dollár körül lehet. A szerződés értelmében a Lukoil 1,15 dollárt kap kitermelt hordónként, az olajártól függetlenül.³ A Lukoil emellett más iraki projekteken is érdekelt, 2012-ben a japán INPEX-szel nyert el közös termelési lehetőséget (az orosz cég 60%-os részesedésével) egy másik mezőn (Blocjk 10), amely minimum 100 millió dolláros befektetési igénnyel, hordónként 6 dolláros ellentételezésért.⁴

A Bashneft 2012 októberében jutott a brit Premier Oil-lal és az iraki South Oil Company-val közösen kitermelési joghoz 20 évre, itt az első 5 éves várható költség 120 millió dollár körüli (Sankovich, 2013a). A Gazprom Nyeft 2012-ben nyerte el (a maláj Petronas-szal, a dél-koreai Kogas-szal és a török TPAO-val közösen) a dél-iraki Badra mező feltárási jogát, szintén 20+5 évre. Az orosz cég részesedése a közös vállalkozásban 30%-os, a projekt mintegy 2 milliárdos beruházási igénnyel (Sankovich, 2013a).

A relatív autonómiát élvező észak-iraki Kurdisztán hosszú ideig a legbiztonságosabb régiónak számított Irakon belül. Irak olajkincsének jelentős része itt található, így számos olajipari cég aktív a térségben. Gazprom Nyeft és a kurd kormányzat 2013-ban írt alá termelés-megosztási egyezményt, melynek értelmében az orosz céget a 90-100 millió tonna volumenű Halabdzsa projekt esetében a termelés 80%-a illetné.⁵ A Bagdad és a helyi kormányzat közötti viták jelentős hatással vannak az üzleti környezetre, a központi kormányzat ugyanis magának tartja fenn az olajszerződések kötésének illetve az iraki olajexport jogát. A bagdadi kormány fel is szólította a Gazprom Nyeft-et, hogy érvénytelenítse a kurd hatósággal aláírt megállapodását, különben elveszíti a dél-iraki Badra olajmezőn lévő projektjét.⁶

Megjegyzendő ugyanakkor, hogy Irak 2011-ben megjelent az európai olajpiacon, így közvetlen konkurenciája lett Oroszországnak. (az iraki olaj minőségben hasonlít az uráli kőolajra).⁷

³ <http://top.rbc.ru/economics/26/12/2012/838601.shtml>

⁴ <http://www.iraq-businessnews.com/2012/11/07/iraq-signs-oil-exploration-deal-with-lukoil-inpex/>

⁵ <http://www.ekurd.net/mismas/articles/misc2013/2/invest911.htm>

⁶ <http://www.reuters.com/article/2012/11/09/energy-iraq-gazprom-idUSL5E8M94HF20121109>

⁷ <http://www.reuters.com/article/2011/07/29/iraq-russia-oil-idUKL6E7IR22A20110729>

2.5. Irán

A Pahlavi sah által irányított Irán, amerika-barát politikája ellenére, a hatvanas évektől számított a szovjetek részvételére is az ország gazdasági modernizációjában. Az 1963-as gazdasági és technológiai egyezmény keretében gátat és két vízi-erőművet építettek a határ-menti Aras folyón, az 1966-ban aláírt Szovjet-Iráni Együtműködési Egyezményt részeként pedig a szovjetek részt vettek az Iszfaháni Acélmű, valamint több gépgyár építésében, továbbá a 1100 km-es transz-iráni gázvezeték létrehozásában is.⁸ Az 1972-ben aláírt újabb egyezmény további területeken is együttműködést alakított ki a két fél között, így a katonai együttműködés is egyre jelentősebbé vált (pl. tűzérség, rakéta-rendszere, járművek), Iszfahánban és Sirázban pedig hadiüzemet építettek szovjet segítségével.

Az 1979-es forradalom után megromlott a kétoldalú kapcsolat, főként a szovjetek afganisztáni bevonulása után, és csak a nyolcvanas évek végére normalizálódott a helyzet. E normalizáció jegyében 1989-ben egy tíz évre szóló kereskedelmi, gazdasági és tudományos együttműködési megállapodást kötöttek. A megfogalmazott közös prioritások az energetika (benne a mindkét fél számára fontos nukleáris együttműködés), a kőolaj és földgáz hálózatok, az ehhez kapcsolódó feldolgozóipar, a közlekedés, a kommunikáció, az építőipar, valamint a Kaszpi-tenger erőforrásainak közös kiaknázása voltak. Irán jelentős vásárlója lett az orosz haditechnológiai termékeknek is, MIG-29 vadászpilótaegységeket, S-200-as rakétarendszer, valamint 3 dízel tengeralattjáró is rendeltek (Belobrov et al, 2014).

Mára Oroszország politikai és gazdasági szempontból is egyre fontosabb partnere Iránnak: közös céljuk az USA térségbeli aktivitásának visszaszorítása, közép-ázsiai- és kaukázusi érdekeik is sokszor egybeesnek, válllvetve támogatják az Aszad-rezsim szíriai fennmaradását, és a szélsőséges (szunnita) iszlám elleni küzdelemben is szövetségesek. A két ország a kőolaj és a földgázpiacon is meghatározó szereplő, ami az esetleges szorosabb együttműködésben rejlő lehetőségekkel kapcsolatos találgatásokat is felvetett. A kőolajpiacon Oroszország, Irán és Venezuela együttesen a világ olajkészleteinek 32.4%-át birtokolja, ami az OPEC esetleges felbomlásával az olajárakat meghatározni képes olajpiaci erőt adhatna, míg a két ország Katarral kiegészülve a világ gázkészleteinek 38.6%-át birtokolja, ami egy közös, az OPEC-hez hasonló Gas Exporting Countries Forum (GECF) létrehozásának gondolatát vetette fel (Khajenpour, 2014).

A kétezres évek közepén az együttműködés kiszélesítésének gondolata ismét előkerült. A korábbi területeken túl a fémfeldolgozás, a biotechnológia, a gyógyszeripar, a környezeti és újtechnológia merült fel lehetőségként. Az iráni nukleáris program miatt 2006-tól kezdődően bevezetett ENSZ szankciók azonban az iráni-orosz gazdasági kapcsolatokat is alapvetően érintették. Kezdetben pozitívan, hiszen a szankciók miatt a nyugati beszállítók helyett szorosabb orosz együttműködés körvonalazódott. A Gazprom Nyeft még 2009-ben írt alá szándéknyilatkozatot az iráni állami olajvállalattal, a NIOC-kal két olajmező feltárásáról (Azar és Shanguleh), illetve egy észak-iráni olajfinomító, valamint a nyersolaj Kaszpi-tenger és Perzsa-öböl közötti szállításáról. A becslések 3 milliárdos éves bevételt prognosztizálnak a Gazprom Nyeft-nek (Oskarsson – Yativ, 2013).

A szankciók 2010/2011-es fokozása – amelyhez végül Oroszország is csatlakozott – azonban aláásta a kétoldalú kapcsolatokat. A kétoldalú kereskedelem 40%-kal esett

⁸ <http://www.iranicaonline.org/articles/russia-ii-iranian-soviet-relations-1917-1991>

viszsa egy év alatt (2012-ben 2.3 milliárd dollárra), az orosz beruházások is leálltak. Két jelentősebb projekt folytatódott, a Busehr-i nukleáris erőmű építése (Atomstroy-export), ami nem tartozott a nukleáris program kifogásolt részéhez, illetve egy 8,9 millió eurós vasút-villamosítási projekt, amit az Orosz Vasutak végzett. A pénzügyi és bankrendszert érintő szankciók miatt azonban Lukoil és a Gazprom is felfüggesztette iráni működését, és az orosz exportőrök se jutottak a pénzükhöz. A Gazprom aktív szerepet vállalt volna az 1600 km-es Irán-Pakisztán gázvezeték létrehozásában⁹ és az iráni LNG tervek megvalósításában is, de ezek is elakadtak a finanszírozási nehézségek miatt.

A szankciók hatására a katonai szállítások is halasztódtak. Irán rossznéven is vette, hogy Moszkva is csatlakozott a szankciókhoz, iráni elemzők szerint azért, hogy politikai és gazdasági előnyöket tudjon kicsikarni a Nyugattól és Irántól is. Az S-300 rakétarendszer le-nem-szállítása miatt Irán a nemzetközi bírósághoz fordult. Ruhani iráni elnök 2013 szeptemberében részt vett a Sanghaji Együttműködési Szervezet csúcstalálkozóján, ahol Oroszország támogatta közeledését a szervezethez, ezzel is igyekezve javítani a megromlott kétoldalú kapcsolatokat.

Részben a szankcióknak is köszönhetően, melyek komolyan megrendítették a gazdaság helyzetét, Irán az utóbbi időben felújította a tárgyalásokat atomprogramjáról, ami a szankciók lehetséges feloldását hozhatja magával. Ez óriási lehetőséget jelent a nemzetközi befektetők számára, és kiélezett harc várható (sőt, már meg is kezdődött) az iráni piacért.

Az iráni-orosz gazdasági kapcsolatok ma messze a lehetőségek alatt vannak, így ha a jelenlegi kedvező trendek folytatódnak, Irán a legígéretesebb partner lehet a régióban. Oroszország esetében ez elsősorban a nagy állami vállalatok számára jelenthet lehetőséget, a Gazprom mellett a Lukoil, a Sstroytransgaz, a Tatneft és a Technopromexport jön szóba. A fémfeldolgozás 1,5-2 milliárd dollárnyi üzlet jelenthet, a bányászat szintén perspektivikus befektetési terep. A járműiparban a KAMAZ és a GAZ is lehetőségekhez juthat. Irán további atomerőművek építését is tervezi, de erre a japánok is bejelentkeztek már.

Az együttműködés mellett ugyanakkor Irán konkurenciát is jelent Oroszországnak, mely érdekelt abban, hogy Irán ne váljon alternatív gázforrássá Európa számára. A Nabucco megghiúsulása kedvezett Oroszországnak, ahogy az is, hogy Irán jelenleg nem termel LNG-t. De folyamatban vannak beruházásai, és 2015-től várhatóan beindulhat három földgáz-cseppfolyósító üzem is (egy kínai, kettő európai beruházókkal készül).

2.6. A GCC országok

Oroszország és a GCC országok között a hidegháború végeztével teremtdtek meg a politikai és gazdasági kapcsolatfelvétel lehetőségei. Bár kezdetben perspektivikusnak ígérkeztek a kétoldalú kapcsolatok, és 1991-ben (a diplomáciai kapcsolatok felvételét követően) Szaúd-Arábia rögtön 2,5 milliárd dollárnyi támogatást nyújtott Moszkvának, a kilencvenes években ezt nem követték további beruházások (Oskarsson – Yetiv, 2013,

⁹ Úgy tűnik, az Irán-Pakisztán vezeték megépítésének finanszírozását Kína vállalja magára. <http://rt.com/business/248313-china-iran-pakistan-gas-pipeline/>

383.o.). A kétezres évektől ismét intenzívebbé vált a kétoldalú gazdasági lehetőségek keresése, amit Putyin 2007-es (az orosz/szovjet vezetők közül elsőként tett) térségbeli körútja tovább erősített. 2011-től kezdődően a GCC-orosz stratégiai dialógus intézményesítette és rendszeressé tette a széleskörű kétoldalú megbeszéléseket.

Hosszú távon a GCC régió mindenképpen vetélytársa a bevételei tekintetében szintén a szénhidrogén-exporta építő orosz gazdaságnak, rövidtávon azonban a GCC országok jó piacot jelentenek az orosz termékeknek és vállalatoknak, ugyanakkor potenciális tőke-befektetőként is szóba jönnek Oroszországban.

Az arab befektetők javarészt a 2011-ben létrehozott Orosz Közvetlen Befektetési Alapon (Russian Direct Investment Fund – Roszsijszkij Fond Prjamih Inveszticij) keresztül fektetnek be Oroszországban. Az RDIF 10 milliárd dolláros kockázati tőkealap magas növekedési potenciálú vállalatok támogatására. A közel-keleti régió befektetői láthatólag intenzívebb jelenlétet és nagyobb volumenű befektetések terveznek Oroszországban, ami az RDIF-nek a térségbeli befektetőkkel kötött stratégiai szövetségeiből is kirajzolódik (RDIF 2013).

Szaúd-Arábia

A legjelentősebb GCC országgal a bilaterális gazdasági kapcsolatok a kilencvenes évektől kezdtek fejlődni, előtte gyakorlatilag nem léteztek. A kétoldalú kereskedelem az 1996-os 160 millió dollárról 2006-ra 714 millió dollárra nőtt, a 2007-es Putyin látogatás pedig még inkább dinamizálta a kereskedelmet, ami 2012-ben meghaladta az 1 milliárd dollárt. Az utóbbi években viszont a szíriai helyzet eltérő megítélése komoly konfliktust eredményezett a két ország között, igaz, az Iszlám Állam elleni küzdelem ismét egy platformra hozza a két felet.

Az első jelentős közös vállalat a sahalini olajmező kiaknázására 1991-ben létrehozott Petrosah volt, a szaúdi Nimr Petroleum részvételével. A vállalatot végül 2004-ben felvásárolta az Urals Energy (Senkovich, 2013b). A Saudi Kingdom Hotels több szállodát üzemeltet Oroszországban. Az Orosz-Szaúdi Üzleti Tanács 2002-ben jött létre, és aktívan igyekszik elősegíteni a kétoldalú kapcsolatok fejlődését, rendszeres expók, rendezvények szervezésével. 2009-ben a szaúdi Novaar Capital Management közös vállalatot hozott létre az Ural Polarral, amely 750 millió dolláros közös beruházást tervezett a természeti erőforrásokban gazdag Urál régióban. A beruházás azonban végül megghiúsult (Olafsson – Yétiv, 2013, 388.o.). Oroszország kezdetben 46 milliárd dollárnyi közös beruházási projektet remélt Oroszországban. Az orosz villamoshálózat felújítását is részben szaúdi tőkével remélték. E mellett a bankszektorba és iszlám kulturális centrumok létrehozására is áramlott be szaúdi tőke (Senkovich, 2013b). Valójában azonban nagyobb beruházást azóta sem sikerült tető alá hozni, ami a két ország dinamikusan növekvő kereskedelmét és beruházási potenciálját ismerve részben meglepő (és főként politikai okokkal magyarázható).

Az oroszok szaúdi üzletei közül a Lukoil 2004-ben elnyert 40 éves kitermelési projektje a legjelentősebb. A Lukoil (80%) és a Saudi Aramco (20%) közös vállalata (Luksar) eddig 500 millió dollárt fektetett be a kitermelésbe. A Stroytransgaz 900 km-es vízvezetékét (Shuqaiq), és egy 217 km-es olajvezetékét épített. Perspektivikus lehet a nukleáris energia együttműködés, Szaúd-Arábia 80 milliárd dollárt tervez befektetni a

növekvő villamosenergia-szükséglet kielégítésére, 2032-ig megháromszoroznák a jelenlegi 40 gigawatt termelést. Egyelőre azonban Franciaországgal, Argentínával, Dél-Koreával és Kínával írtak alá szerződést, az oroszokkal nem.

Katar

A kétoldalú kapcsolatokban a 2010-es év hozott áttörést, amikor is a katar emír, a miniszterelnök és a külügyminiszter is oroszországi látogatást tett. A kapcsolatok előmozdítására 2010-ben létrehozták a Kereskedelmi, Gazdasági és Technológiai Együttműködési Közös Bizottságot. A kétoldalú kereskedelem 2010 végére (alacsony szintről) megduplázódott, 14,6 millió dollárt érve el (Oskarsson – Yetiv, 2013, 389.o.). A beruházások terén két megállapodást is aláírtak, melynek keretében Katar 500 millió dollárt ruházott be a Yamalo-Nyenyetszi- és Szverdlovszki régió fémányászataiba. A Qatar Barwa Bank és a Gazprombank közös ingatlanalapot hozott létre 2011-ben, 75-75 millió dolláros alaptőke-részesedéssel. Terveik között szerepel 500 millió dollár orosz ingatlanok-fejlesztésre, és 10 millió dolláros befektetéssel egy bevásárlóközpont Asztrahanban (Oskarsson – Yetiv, 2013, 389.o.).

A kapcsolatoknak stratégiai jelentőséget nyújthat, hogy Katar és Oroszország a világ legnagyobb földgáz-tartalékkal rendelkező országai közé tartoznak. 2012-ben állapodott meg a Gazprom egy 150 millió dolláros orosz-katari közös vállalatról, amely orosz gázmezőkön folytatna kitermelést. Az EU diverzifikációs törekvéseinek köszönhetően felértékelődött a katar LNG, így katar az európai piacon is konkurenciája lett az orosz gáznak. Ez még inkább így lesz, ha megépülnek a tervezett dél-európai LNG terminálok. Katar maga is tervez LNG terminál beruházásokat Bulgáriában és Görögországban. 2009 és 2013 között 50 százalékkal nőtt meg a globális LNG piac, jelentős részben a katar termelés növekedésének köszönhetően (Oskarsson-Yetiv, 2013).

Katar részt venne a Jamal mezőn tervezett orosz LNG projektben is. A legjelentősebb orosz nem állami gáztermelő, a Novatek azonban 2012-ben francia EdF-nek adott el 20% részesedést, és a maradék 29% esetében is kicsi a katariak esélye arra, hogy részesedést szerezzenek. A projekttel Oroszország Katar riválisa lehetne az LNG piacon.

Rontotta a kétoldalú kapcsolatok fejlődését, hogy Katar fegyverrel támogatta a líbiai lázadókat Kaddhafi ellen, illetve Szíriában is a felkelők mögött állt.

Az Egyesült Arab Emirátusok (EAE)

Az Egyesült Arab Emirátusok a legfontosabb kereskedelmi partner a GCC országok között és a kétoldalú kereskedelem további növekedési potenciálja is nagy. A 2014-ben Moszkvában tartott gazdasági miniszteri megbeszéléseken megállapodtak, hogy a jelenlegi 3 milliárd dollárról néhány év alatta 7 milliárd dollárra növelik a bilaterális kereskedelem volumenét (Gulf Today, 2014).

A kapcsolatok fejlesztésére 2005-ben hozták létre az Orosz-Emirátusok Üzleti Tanácsot. Az Egyesült Arab Emirátusok 2014-ig közel 18 milliárd dollárnyi tőkét fektetett be Oroszországban (Basit, 2014). Az abu-dhabi állami Mubadala Fejlesztési Vállalat volt az első öbölbeli szuverén alap, amely megjelent Oroszországban 2010-ben: 100 millió dollárt fektetett a Verno Capitals orosz irányultságú kockázati tőke alapjába (White, 2010). Szintén 2010-ben az orosz állami Russian Technologies állapodott meg

a Crescent Group-pal 500 millió dolláros közös beruházási alap létrehozásáról, oroszországi közlekedési projektek támogatására. Az alap 2012-ben jött létre, a Crescent részéről a GulfTainer (az Emírségek második legnagyobb kikötő-üzemeltetője) 2011-ben 275 millió dolláros megállapodást írt alá a Ust'-Luga-i (Balti-tenger) kikötő fejlesztéséről (Oskarsson – Yétiv, 2013). Az RDIF 2012-ben a Mubadalával hozott létre 2 milliárd dolláros beruházási alapot (50-50%-os részesedéssel), az Abu Dhabi Department of Finance pedig az orosz infrastruktúra fejlesztésébe fektetne be 5 milliárd dollárt, amennyiben jövedelmező lehetőséget talál. Szintén jelezte beruházási szándékát a világ egyik legjelentősebb alapja, az Abu Dhabi Investment Authority (RDIF, 2013).

2008 óta az orosz vállalatok is aktívabbá váltak az Emírségek piacán, több mint 350 vegyesvállalatot hoztak létre, számos képviselői irodát nyitottak. Háromezer orosz cég van jelen az EAE-ben, főként a szolgáltató szektorban, sok közülük regionális központ jelleggel működik. A Rosznyeft közös vállalatot hozott létre a Crescent Petroleummal a sardzsah-i gázmezők kitermelésére, a Rosznyeft mintegy 630 millió dollárt fektetne be ebbe a projektbe.

A kisebb politikai aktivitás miatt az Emírségek és Oroszország kapcsolatát kevésbé érintette a közel-keleti konfliktus, mint a katarai vagy szaúdi kapcsolatot.

Kuvait

Az Orosz-Kuvaiti Üzleti Tanácsot 2007-ben hozták létre. A Tanács célja nagyszabású beruházási projektek előmozdítása Oroszországban és Kuvaitban. Egyelőre azonban csak néhány nagyobb projekt jött létre. 2009-ben a Gazprom Geofizika és a kuvaiti Noor Financial Investment két közös vállalat létrehozását határozták el, ezek Szíriában, Libanonban és Irakban végeznének feltárást. Az RDIF és a Kuwait Investment Authority pedig 500 millió dolláros közös beruházási keretről írt alá megállapodást (RDIF, 2013). Kuvait a fukusimai reaktorbaleset hatására 2012-ben elállt atomreaktor-építési terveitől, pedig az oroszok reménykedtek a sikeres szereplésben.

Bahrein

Az Orosz-Bahreini Üzleti Tanácsot szintén 2007-ben hozták létre. A kétoldalú tervek között szerepelt az Awali mezőn (Bahrein egyetlen nagyobb olaj- és gázmezőjének) közös termelési projektek indítása. Az RDIF és a Mumtalakat bahreini alap 2014-ben írt alá együttműködési megállapodást, éppen akkor, amikor a nyugati országok szankciókat léptettek életbe Oroszország ellen, ami ki is váltotta az Egyesült Államok rosszallását.¹⁰

¹⁰ <https://www.middleeastmonitor.com/news/americas/11224-us-disappointed-with-bahrain-russia-investment-deal>

3. Konklúzió

Oroszország és a Közel-Kelet kapcsolata sok tekintetben sajátosnak mondható. Az Oroszországhoz földrajzilag közel elhelyezkedő Közel-Kelet régóta az orosz geopolitikai törekvések homlokterében van, így beavatkozása a térség politikai folyamataiba nem új keletű jelenség. Az összetett térségbeli érdekrendszerek miatt az egyes országokhoz, térségbeli szereplőkhöz való viszony nagyban meghatározza más országokkal való kapcsolatokat is. A kétezres évek óta a térségben ismét aktívvá váló Oroszország számára – a geopolitikai játszmák mellett – egyre nagyobb súllyal esnek ugyanakkor latba a gazdasági megfontolások.

Bár Oroszország és a Közel-Kelet hasonló exportszerkezete miatt potenciális versenytársai egymásnak, a Közel-Kelet sok szempontból ideális partner az orosz vállalatok számára: olyan, az olajexportból jelentős jövedelemmel rendelkező, így fizetőképes keresletet jelentő országok, amelyeknek éppen az oroszok által nyújtott árukra és szolgáltatások iránt van a legnagyobb keresletük: olaj- és földgáztermeléshez kapcsolódó technológiák és beruházások (kutatás, kitermelés, szállítás), energetikai rendszerek, nukleáris technológia, és hagyományos hadászati rendszerek és eszközök. Ráadásul az utóbbi években Oroszország nem csak befektetési terepként, de befektetőként is számíthatott a térség országaira, a GCC országok jelentős tőkét fektettek be Oroszországban.

Irodalomjegyzék

- Al-Naggar, Ahmed El-Sayed (2015). Egyptian-Russian economic relations. Reality and potential. *AlAhrām online*. February 11. <http://english.ahram.org.eg/NewsContentP/4/122693/Opinion/Egyptian-Russian-economic-relations-Reality-and-pot.aspx>
- Amos, Howard (2011). Billions of Dollars of Russian Business Suffers Along With Syria. *The Moscow Times*. Sep. 02. <http://www.themoscowtimes.com/business/article/billions-of-dollars-of-russian-business-suffers-along-with-syria/443078.html>
- Basit, Abdul (2014). UAE-Russia trade offers huge potential: Egorov. *Khaleej Times*, February 13, http://www.khaleejtimes.com/kt-article-display-1.asp?xfile=data/uaebusiness/2014/February/uaebusiness_February192.xml§ion=uaebusiness
- Belobrov et al (2014). *Modern Russian-Iranian Relations: Challenges and Opportunities*. Working Paper No. 14, Russian International Affairs Council, Moszkva. <http://russiancouncil.ru/common/upload/WP14Russia-Iran-En.pdf>
- Borshchevskaja, Anna (2013). *Russia's Many Interests in Syria*. Policywatch 2023, The Washington Institute. <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/russias-many-interests-in-syria>
- Cohen, Ariel (2012). *How the U.S. Should Respon to Russia's Unhelpful Role int he Middle East*. Research Report, March 15. The Heritage Foundation. <http://www.heritage.org/research/reports/2012/03/how-the-us-should-respond-to-russias-unhelpful-role-in-the-middle-east>
- Gulftoday (2014). UAE, Russia target \$7 billion trade exchange, *Gulftoday*, June 11 <http://gulftoday.ae/portal/f3292d9e-afaa-48ec-955f-51c76282cf83.aspx>
- Harrison, Mark (2015). *Geopolitics Comeback and a New Great Game*. CFA Institute, February 10, <http://meic.cfainstitute.org/2015/02/10/geopolitics-comeback-and-a-new-great-game/>

- Khajenpour, Bijan (2014). Iran opens new chapter in relations with Russia. *Al-Monitor*, February 7. <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2014/02/iran-russia-relations-new-chapter.html>
- Korsunskaya, Daya (2008). Russia agrees to write off Iraq's debt, opening way for oil deal. *The New York Times*, November 01. http://www.nytimes.com/2008/02/11/business/world-business/11iht-rusoil.4.9942114.html?_r=2&
- Middle East Online (2015). BP to invest \$12 billion in Egypt gas fields. March 6. <http://www.middle-east-online.com/english/?id=70449>
- Naumkin, Vitaly (2015). Russia and Egypt's 'new partnership'. *Al-Monitor*. February 11. <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/02/moscow-cairo-relations-sisi-putin-egypt-visit.html>
- Oskarsson, Katerina – Steve A. Yetiv (2013). Russia and the Persian Gulf: Trade, Energy, and Interdependence. *The Middle East Journal*. Vol. 67, No. 3, pp. 381-403.
- Russian Direct Investment Fund (2013). *Invest in Russia Annual Review 2013*, http://rdif.ru/data/image/20741_RDIF_AR13_ENGLISH.pdf
- Senkovich, Vladislav (2013a). *The Arab World's Potential Importance to Russia's Economy*. Analysis, March 18, Russian International Affairs Council. http://russiancouncil.ru/en/inner/?id_4=1548
- Senkovich, Vladislav (2013b). *Russia and Saudi Arabia: Untapped Reserves of Business Cooperation*. December 06. Russian International Affairs Council. http://russian-council.ru/en/inner/?id_4=2804
- The Cairo Post (2015). Russian Investments in Egypt hits \$7B: Dmitriev. The Cairo Post. March 16, <http://www.thecairopost.com/news/142056/business/russian-investments-in-egypt-hits-7b-dmitriev>
- Trenin, Dmitri (2010). *Russia's Policy in the Middle East: Prospects for Consensus and Conflict with the United States. Report*. The Century Foundation. New York – Washington D.C.
- TSG IntelBrief (2013). *Russia's Trade and Investment Strategy with Israel*. The Soufan Group. March 27. <http://soufangroup.com/tsg-intelbrief-russias-trade-and-investment-strategy-with-israel/>
- UPI (2014). Abbas seeks \$1B deal with Russia on Gaza natural gas field. *UPI*. January 23, http://www.upi.com/Business_News/Energy-Resources/2014/01/23/Abbas-seeks-1B-deal-with-Russia-on-Gaza-natural-gas-field/20211390508361/
- Wentworth, Travis (2015). *An Alliance Built Around Trade*. NVC Review, March 16, <http://www.nvcreview.com/an-alliance-built-around-trade-what-drives-the-relationship-between-syria-and-the-russian-federation/>
- White, Gregory L (2010): Abu Dhabi Fund Invests in Russia, *The Wall Street Journal*, November 30, <http://www.wsj.com/news/articles/SB10001424052748704679204575646704238896186>
- Yeranian, Edward (2015). Egypt, Russia Sign Military, Economic and Nuclear Accord. *Voice of America*, Februar 10, <http://www.voanews.com/content/egypt-russia-sign-military-economic-deals-and-nuclear-accord/2637301.html>